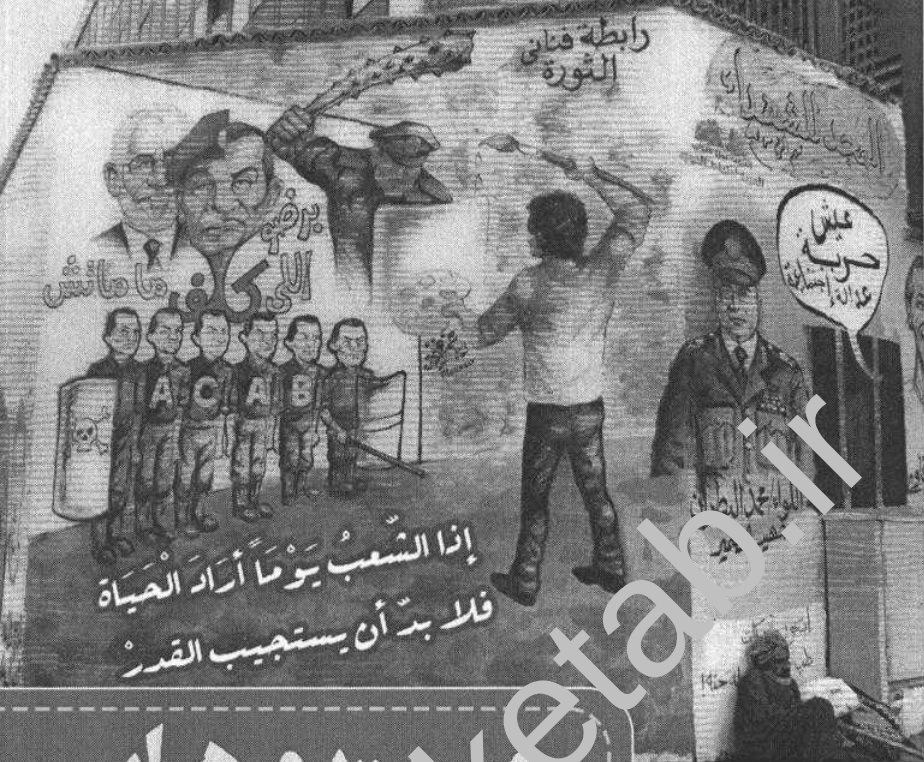

خبرت و هراس

فهم فوہنگ بیداری اسلام

تدوین وتنظیم:

مجید بهستانے

جواد نظری مقدم

سرشناسه: بهستانی، مجید، ۱۳۶۲-
عنوان و نام پدیدآور: حسرت و هراس فهم فرهنگی بیداری اسلامی / پدیدآورنده مجید بهستانی، جواد نظری مقدم؛ به اهتمام مؤسسه علمی فرهنگی سدید.
مشخصات نشر: تهران: دانشگاه امام صادق علیه السلام، بسیج دانشجویی، ۱۳۹۵.
شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۷۸۵۰-۶۸-۸
رده‌بندی کنگره: ۹۱۳۹۵ ب۹۶۵۴/ب BP۲۲۹
رده‌بندی دیویی: ۲۹۷/۵۸
شماره کتاب‌شناسی ملی: ۴۳۶۵۰۹۱

حسرت و هراس
فهم فرهنگی بیداری اسلامی

تدوین و تنظیم: مجید بهستانی - جواد نظری مقدم
به اهتمام: مؤسسه علمی فرهنگی سدید
ناشر: انتشارات بسیج دانشجویی دانشگاه امام صادق علیه السلام
ویراستار نگارشی- فنی: مهدی محمدی
صفحه‌آرایی: علی صبوری آقایی

نوبت چاپ: اول- بهار ۱۳۹۶

تیراژ: ۱۰۰۰ نسخه

قیمت: ۲۱۰۰۰ تومان

آدرس: تهران خیابان انقلاب- نرسیده به فلسطین جنوبی- پلاک ۱۱۱۸
واحد ۱/۲- انتشارات بسیج دانشجویی دانشگاه امام صادق علیه السلام

همراه: ۰۹۱۰۹۸۰۵۰۵۵

تلفن: ۶۶۴۸۶۱۲۰

۶۶۴۸۵۸۵۰

sadid.basijisu.ir

rc.basijisu.ir

sadidisu@gmail.com

فهرست

مقدمه ناشر | ۱۵

مقدمه مؤلف | ۱۷

مقدمه | ۱۸

بخش اول: چرستی و حولات | ۲۵

نشانه‌های اسلام با یک پدیده اجتماعی | ۲۷

مقدمه | ۲۷

اسلام مکتب اعتراض | ۲۸

الشعب يريد اسقاط النظام | ۳۱

مکان‌های اعتراض | ۳۷

نمادهای اعتراض | ۳۸

سیر تحولات بعدی (کسانی که به قدرت می‌رسند و کسانی که از قدرت

فرومی‌افتند) | ۴۲

بازیگران اصلی (رهبران یا احزاب اسلامی، ...) | ۴۶

وضع قدیم ضداسلامی/غیر اسلامی بود؟ وضع جدید اسلامی است | ۴۷

جمع بندی | ۴۹

کتاب‌نامه | ۵۴

تبیین روان‌شناختی گسترش جریان تکفیری | ۵۵

برآمدن جریان تکفیری | ۵۶

الف) دلایل امنیتی | ۵۷

ج) دلایل اقتصادی | ۶۰

د) دلایل فرهنگی - اجتماعی | ۶۲

و) دلایل روانی | ۶۶

❁ نفوذ استعمار در جهان اسلام | ۷۰

استعمار کهن | ۷۳

استعمار نو | ۷۳

استعمار فرانو | ۷۴

❁ استعمار در کشورهای اسلامی | ۷۷

❁ واکنش‌های ضد استعماری | ۷۹

❁ جمع‌بندی | ۸۱

❁ کتاب‌نامه | ۸۶

جریان‌شناسی زکری جنبش‌های اسلامی؛ با تأکید بر جریان‌های

اهل سنت | ۱

❁ مقدمه | ۹۱

❁ جریان صحوة | ۹۴

❁ اخوان المسلمین | ۹۹

❁ جریان ازهابی | ۱۰۳

❁ جریان‌های اسلامی و روندهای آتم | ۱۰۷

❁ نتیجه‌گیری | ۱۱۰

❁ کتاب‌نامه | ۱۱۳

جامعه‌شناسی بیداری اسلامی | ۱۱۵

❁ مقدمه | ۱۱۵

معضلات اقتصادی در پیوند با ویژگی‌های خاص اقشار مردم | ۱۷

دولت کم‌درآمد، اقتدارگرا و وابسته | ۱۲۴

۱. عدم ارتباط اقتصادی به دلیل شکل‌نگرفتن بنگاه‌های فعال و افزایش

بیکاری | ۱۲۴

۲. عدم ارتباط سیاسی به دلیل وابستگی دولت به غرب | ۱۲۶

۳. تغییرات فرهنگی بر اثر گسترش رسانه‌های جمعی جدید | ۱۲۹

❁ جمع‌بندی | ۱۳۵

❁ کتاب‌نامه | ۱۳۸

آسیب‌شناسی اجتماعی تحولات بیداری اسلامی | ۱۴۱

❁ مقدمه | ۱۴۱

❁ ۱. شکاف‌های قومی- مذهبی | ۱۴۴

الف) عراق | ۱۴۵

ب) بحرین | ۱۴۷

ج) سوریه | ۱۴۸

❁ ۲. فقر | ۱۵۰

❁ ۳. بیکاری | ۱۵۳

❁ ۴. تبعیض علیه زنان | ۱۵۶

❁ شاخص سبک‌اف نسیتی | ۱۵۹

❁ ۵. طلاق | ۱۶۰

❁ جهاد | ج | ۱۶۵

❁ نتیجه‌گیری | ۱۶۶

❁ کتاب‌نامه | ۱۶۸

بخش دوم: رسانه‌ها و تحولات | ۱۷۳

رسانه‌های عربی و بیداری اسلامی | ۱۷۱

❁ مقدمه | ۱۷۵

❁ گونه‌شناسی رسانه‌های عربی | ۱۷۶

❁ ۱. شبکه‌های متعلق به «محور مقاومت» | ۱۷۷

الف) شبکه خبری العالم | ۱۷۷

ب) شبکه خبری المیادین | ۱۷۸

ج) شبکه خبری المنار | ۱۷۹

❁ ۲. شبکه‌های متعلق به «محور اعتدال عربی» | ۱۷۹

الف) شبکه خبری الجزیره | ۱۸۰

ب) شبکه خبری العربیه | ۱۸۱

ج) مجموعه ام. بی. سی واسکای نیوز | ۱۸۱

د) الحره | ۱۸۲

❁ ۳. شبکه‌های متعلق به «محور فرامنطقه‌ای» | ۱۸۲

الف) بی. بی. سی عربی | ۱۸۲

ب) روسیه الیوم | ۱۸۳

ج) تی آر تی ترکیه | ۱۸۳

د) فرانس ۲۴ | ۱۸۴

نتیجه گیری | ۱۸۴

نقش ارتباطات سنتی در بیداری اسلامی | ۱۸۵

مقدمه | ۱۸۵

مفهوم ارتباطات سنتی | ۱۸۶

ساختار و ابعاد ارتباطات سنتی | ۱۸۹

مراکز و نهادهای ارتباطات سنتی | ۱۸۹

ارتباط‌گران سنتی | ۱۹۰

شیوه‌ها و ارتباطات سنتی | ۱۹۰

نقش ارتباطات سنتی از نظر یونسکو | ۱۹۱

نقش ارتباطات سنتی در تحولات جهان اسلام | ۱۹۳

نقش ارتباطات سنتی در انقلاب اسلامی ایران | ۱۹۳

علما و روحانیان، ارتباطات سنتی بیداری اسلامی | ۱۹۵

مسجد و منبر؛ کانور ارتباطات اجتماعی در بیداری اسلامی | ۱۹۶

مساجد خصوصی | ۱۹۸

نماز جمعه؛ شیوه‌ای از ارتباطات سنتی در بیداری اسلامی | ۱۹۸

قهوه‌خانه‌ها و کافه‌های بازار، محله‌ها برای ارتباطات سیاسی | ۲۰۰

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری | ۲۰۲

کتاب‌نامه | ۲۰۴

نقش ارتباطات مدرن در بیداری اسلامی | ۲۰۷

مقدمه | ۲۰۷

رسانه‌ها و شبکه‌های اجتماعی | ۲۰۸

رسانه‌ها و جنبش اجتماعی | ۲۱۱

شبکه‌های اجتماعی در انقلاب‌های عربی | ۲۱۲

انقلاب توییتری و فیس‌بوکی | ۲۱۵

شبکه‌های اجتماعی در تحولات اخیر مصر و تونس | ۲۱۶

فیس‌بوک، ابزاری در خدمت قیام بحرین | ۲۱۹

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری | ۲۲۰

کتاب نامه | ۲۲۳

رسانه علیه بیداری اسلامی | ۲۲۷

مقدمه | ۲۲۷

کردارشناسی (پراکتیک) | ۲۲۹

در آغاز عمل بود... | ۲۲۹

جدال رسانه‌ای قدیم و جدید | ۲۳۵

حقیقتی که پیروز می‌شود، اما نیازمند یابوری جدی است... | ۲۳۵

رسانه‌های جدید در خدمت پراکتیک (کردار) | ۲۴۴

با اعتماد به یک خوابگرد... | ۲۴۴

آسب شناسی و آری اسلامی | ۲۵۱

بدن پراکتیک انقلابی، رسانه انقلابی به هیچ دردی نمی‌خورد... | ۲۵۱

تحلیل تاریک دوره‌ای بیداری اسلامی | ۲۶۱

چکیده | ۲۶۱

مقدمه | ۲۶۲

کاریکاتور | ۲۶۳

تاریخچه کاریکاتور | ۲۶۵

کاریکاتور سیاسی | ۲۶۷

کاریکاتور در جهان عرب | ۲۶۸

تحلیل کاریکاتورها | ۲۶۹

بهار عربی، بیداری اسلامی و دومینوی سقوط | ۲۶۹

چهره دیکتاتورهای عربی | ۲۷۱

تزلزل در قدرت دیکتاتورها | ۲۷۴

علل وقوع انقلاب‌ها | ۲۷۵

مواضع سازمان‌های بین‌المللی و کشورهای غربی | ۲۷۶

آسیب‌شناسی جنبش‌ها | ۲۷۸

انقلاب‌های دیجیتالی و فیس‌بوکی | ۲۸۱

ایران و تحولات جهان عرب | ۲۸۲

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری | ۲۸۵

کتاب نامه | ۲۸۷

هنر در خدمت سیاست؛ تحلیل گرافیتی‌های قیام مردم

مصر | ۲۸۹

چکیده | ۲۸۹

مقدمه | ۲۹۰

گرافیتی چیست؟ | ۲۹۲

گرافیتی در نظر بودریار | ۲۹۴

گرافیتی در انقلاب مصر | ۲۹۶

وادی گرافیتی‌های خیابان‌های مصر | ۲۹۸

حس گرافیتی در برابر انتزاع‌گرایی | ۲۹۹

هنر خطی سویدر در گرافیتی‌ها | ۲۹۹

زنان و گرافیتی | ۳۰۲

رنگ‌ها | ۳۰۲

چهره‌ها | ۳۰۴

زخم | ۳۰۶

زنجیر | ۳۰۷

مشت‌های گرده کرده | ۳۰۷

قطره‌های خون | ۳۰۸

عناصر حیوانی در گرافیتی | ۳۰۸

نتیجه‌گیری | ۳۰۹

کتاب‌نامه | ۳۱۵

بازتاب بیداری اسلامی در ادبیات سیاسی عرب | ۳۱۰

مقدمه | ۳۱۹

بیداری اسلامی | ۳۲۰

شعر شاعران جهان عرب | ۳۲۱

پیش‌گویی بیداری اسلامی | ۳۲۲

به چالش کشیدن بهار عربی | ۳۲۳

انتقاد از حکام مستبد عرب | ۳۲۵

ملیت‌گرایی و اتحاد جهان اسلام | ۳۳۰

فلسطین | ۳۳۱

امید به آینده | ۳۳۳

نتیجه‌گیری | ۳۳۴

بخش سوم: آینده تحولات | ۳۳۹

فرهنگ و امنیت: آینده جهان اسلام | ۳۴۱

مقدمه | ۳۴۱

گسل‌های معرفتی | ۳۴۴

گسل‌های سیاسی | ۳۴۷

مبانی تحولات: تفکرات فکری شیعی و اهل سنت تندرو حنبلی | ۳۵۰

مول اندیشه بنیادی شیعه و وهابیت | ۳۵۱

جریان‌های فکری | ۳۵۶

فروپاشی: تولد دوباره یک رؤیا | ۳۶۴

دو خاورمیانه: بانک خزان | ۳۶۷

نتیجه‌گیری | ۳۶۸

کتاب‌نامه | ۳۷۴

راهبردهای فرهنگی ایران برای بیداری اسلامی | ۳۷۷

مقدمه | ۳۷۷

آسیب‌شناسی | ۳۸۲

غلبه نگاه سیاسی-امنیتی بر بیداری اسلامی | ۳۸۲

غفلت از شرق | ۳۸۶

لایه‌بندی جبهه دشمن | ۳۸۷

تولید قدرت نرم؛ حب و بغض | ۳۸۹

دیپلماسی حفظ صلح؛ استفاده از سلاح برای صلح | ۳۹۰

دیپلماسی مهارتی | ۳۹۳

دیپلماسی قرآن | ۳۹۴

ضرورت استفاده از ایرانیان برای صدور انقلاب | ۳۹۷

به‌کارگیری ظرفیت اجتماعی ایران | ۴۰۰

مرکز پژوهشی فعال | ۴۰۲

- ❁ به‌کارگیری و تربیت نیروی متخصص زبان‌دان | ۴۰۳
- ❁ تأکید بر نقاط هم‌پوشان فرهنگی | ۴۰۵
- ❁ ارتباط با مراکز حوزوی و دانشگاهی میانه‌رو | ۴۰۵
- ❁ خاموش‌شدن چراغ شیعی و پیرنگ‌شدن بعد اسلامی | ۴۰۵
- ❁ شناسایی گسل‌های هویتی و عبور از آن به‌جای تأکید بر آن | ۴۰۶
- ❁ مؤسسه افکار سنجی منطقه‌ای | ۴۰۶
- ❁ بازی رسانه‌ای | ۴۰۸
- ❁ تبلیغ علمای اهل سنت ضد تکفیری | ۴۰۹
- ❁ جمیع ادیان عرفانی- صوفی در کنار ادبیات فقهی- عقلانی | ۴۰۹
- ❁ جریان تکفیری زاهدانه عمری است یا قشری است؟ | ۴۰۹
- ❁ پیرنگ‌زد شدن اسرائیل‌ستیزی و مسئله فلسطین | ۴۱۱
- ❁ ارتباط سری نخبگ | ۴۱۲
- ❁ جذب گردشگر میان اسلام | ۴۱۲
- ❁ بیان اهداف انقلاب از زبان مخاطب | ۴۱۳
- ❁ فقدان رسانه جهان اسلام | ۴۱۳
- ❁ موسیقی | ۴۱۳
- ❁ عملیات روانی | ۴۱۴
- ❁ کتاب‌نامه | ۴۱۶

مقدمه ناشر

تحولات گسترده سیاسی و اجتماعی که در منطقه غرب آسیا و شمال آفریقا رخ داده، بعد از آن صورت روز افزون در حال گسترش است، ریشه در واقعیات تاریخی، تمدنی، فرهنگی و اجتماعی این منطقه دارد که در قالب طیفی از تجمعات اجتماعی سیاسی است آمیز تا درگیری‌ها و مبارزات مسلحانه از شمال آفریقا تا جنوب خلیج فارس را در بر گرفت. گرچه با دخالت دولت‌های مستکبر، مسیر این تحولات مهم اجتماعی به انحرافت رفته و زبانه‌های آتش آن تا حدی فروکش نمود، اما قطعاً علل اساسی و ریشه‌های اصلی این جنبش‌ها در بدنه جوامع همچنان وجود دارد و اقدامات مبرورانه و نادرست خواران تنها این حرارت اجتماعی را به آتش زیر خاکستر تبدیل کرده است. از این رو، امروز با گذشت چند سالی از این حرکت‌ها، بررسی دقیق‌تر این ریشه‌ها برای دشمنان و مدافعان انقلاب اسلامی نه تنها از ارزش نیفتاده، بلکه زمینه‌ای برای آمادگی بیشتر در جهت توسعه بیداری، آزادی خواهی و در نتیجه تقویت جبهه مقاومت در جهان، ویژه در حوزه جغرافیایی و راهبردی غرب آسیا خواهد بود. عنوان دقیق «بیداری اسلامی» که به نیکی جهت افاده مفهوم عمیق تحولات مذکور توسط رهبر معظم انقلاب به کار برده شد، ناظر به ملاحظات تاریخی، فرهنگی و هویتی است که منجر به این جنبش‌ها شده است؛ چه این‌که تحولات مذکور، طبق فرمایش ایشان، حوادثی بریده از ریشه‌های تاریخی و زمینه‌های اجتماعی، فرهنگی و فکری نیستند. لذا بررسی و ارائه تحلیل صحیح از آن، مستلزم مطالعه دقیق تاریخ تحولات سیاسی، فرهنگی و اجتماعی این منطقه خصوصاً در قرن اخیر است.

علی‌رغم اهمیت و جبهه اجتماعی بیداری اسلامی، بیشتر به وجهه سیاسی آن پرداخته شد؛ حال آن‌که این موضوع به عنوان یک پدیده اجتماعی خود دارای ابعاد مختلفی است که برای تحلیل آن باید با رویکردی جامع به همه آن‌ها توجه کرد تا بتوان به فهم دقیقی از ماهیت آن دست یافت و یکی از مهم‌ترین رهیافت‌ها در این زمینه، توجه به بعد فرهنگی-اجتماعی و تأثیر آن در ایجاد تحولات سیاسی-اجتماعی است.

کتاب حاضر، با عنایت به مطالب پیش گفته و با توجه به ضرورت بررسی‌های علمی پیرامون تحولات جهان اسلام، درصدد است تا فهمی فرهنگی از بیداری اسلامی را به مخاطب ارائه کند. این کتاب که به صورت مجموعه مقالات تدوین شده است، تلاش است تا با رویکرد فرهنگی و اجتماعی، چستی تحولات بیداری اسلامی را بپوشاند و پژوهش آن را مورد بررسی قرار گیرد.

مرکز تحقیقات بسیج دانشگاه امام صادق (ع)، که تلاش علمی جهت پاسخ به مسائل انقلاب اسلامی را ریشه‌هاست، قرار داده و از طریق انجام پژوهش و انتشار آثار متناسب با مخاطبان حوزه و دانشگاهی، به ویژه دانشجویان در حوزه مباحث علوم انسانی، علوم اجتماعی، فرهنگ عامه از نظری و کاربردی در تلاش است تا گامی در راستای اعتلای اندیشه ناب اسلامی بردارد ضمن انتشار این اثر از دیدگاه‌های مخاطبان ارجمند درباره این کتاب رپیش‌پادهای سازنده درباره موضوعات یاد شده به گرمی استقبال می‌کند.

در پایان لازم است از استاد ارجمند جناب آقای دکتر مجید بهستانی و همچنین پژوهشگر گرامی جناب آقای دکتر جواد نظری مقدم در فرایند تدوین و نگارش این اثر، تشکر و قدردانی نماییم.

و ما توفیقی الا بالله العلی‌العظیم

مرکز تحقیقات بسیج

دانشگاه امام صادق (ع)

مقدمه مؤلف

پدیده‌های اجتماعی تنها یک صورت ندارند. همچنین برای آن‌ها نمی‌توان یک فرآیند زنجیره‌ای و جبری تعیین کرد؛ هرچند از اجتماع انسان‌ها رفتارهای جمعی خاص بروز می‌کند؛ مثل آشوب‌ها، هیجان‌های عمومی و یا انقلاب، ولی دست‌کم یک شخصیت از فرد در جمع باقی می‌ماند و آن، تأثیرگذاری همه عوامل پیدا و پنهان، سهم، اهمیت، مادی و غیرمادی بر افراد و بروز رفتارهای پیش‌بینی‌ناپذیر است.

در حالی که پدیده بیداری مردمی زمینه‌ها و پیامدهای عمیق فرهنگی و اجتماعی داشته است؛ به نحوی که بر سیاست سیاسی - امنیتی کشورهای درگیر و پیرامون تأثیر مستقیم داشته‌اند، با این حال مراکز مطالعاتی و اندیشمندان این کشورها کم‌تر به مطالعه این جنبه‌ها از آن پرداخته‌اند.

در ایران، با وجود درگیری مستقیم با مسائل بیداری اسلامی، تاکنون به جز یکی - دو کتاب، اثر پژوهشی مستقلی در این باب نگاشته نشده است. آن یکی - دو مورد نیز به جنبه‌های جامعه‌شناسی سیاسی بیداری اسلامی اکتفا کرده‌اند و به سراغ فهم ابعاد دیگر آن نرفته‌اند. غالب پژوهش‌های ایرانی در این باب، در سال نخست ترکیبی از چیستی آن و تأثیرات سیاسی - امنیتی‌اش و در ادامه، صرفاً به بخش دوم پرداخته‌اند.

این اثر تلاشی آغازگونه برای دیدن جزئیات بیشتری از مؤلفه‌ها و پیامدهای فرهنگی - اجتماعی این پدیده است. حرقه‌های اولیه آن زمانی به ذهن مان‌خطور

کرد که به عنوان کارشناس در میز بیداری اسلامی در مرکز مطالعات فرهنگی راهبردی «ژرفا» مشغول بودیم. در تمام این سال‌ها این دغدغه در مراکز مطالعاتی دیگر با ما همراه بوده است.

نویسندگان این مجموعه سال‌هاست که همدیگر را می‌شناسند و همدلی‌های بسیاری در موضوعات مختلف اجتماعی-سیاسی دارند. بر این اساس، اگرچه نویسندگان متعددی حضور دارند، ولی در نهایت یک سمفونی از همه شنیده می‌شود.

در حالی که مسئولیت اشتباهات درون کتاب بر عهده ماست، ناگزیر از کسانی تشکر می‌کنیم که مشاوره‌ها و تلاش‌های خود این اثر را برای خوانندگان مهیا ساخته‌اند. به طور خاص، از محمدجواد نیک‌روش و، از مسئولان انتشارات سدید سپاس‌گزار هستم.

فصول یک و چهارده، پیش از این در دانشگاه جامع امام حسین (ع) ارائه گردیدند. از همکارانی که با اشتیاق و نظر وودآز رغبنا بخشیدند، تشکر ویژه دارم. آرزو این است که این اثر، گامی برای تحلیل‌های عمیق‌تر و مطالعات بیشتر بر تحولات و ظرفیت‌های فرهنگی-اجتماعی جهان اسلام باشد.

رشد نظری مقدم

دانشگاه آیت‌الله

مجید بهستانی

دانشگاه جامع امام حسین (ع)

مقدمه

پدیده‌های اجتماعی دارای وجوه مختلفی هستند که دقت در هر کدام و غفلت از دیگران، می‌تواند منجر به نواقص و یا بعضاً غلط آن پدیده منجر می‌شود. با آشکار شدن نقش زمینه‌های فرهنگی و اجتماعی در شکل‌گیری تحولات سطوح سیاسی، امنیتی و اقتصادی، در پایان اخیر گرایش به این دست از مطالعات افزایش یافته است. از همین دست است که پس از مدرنیسم، فمینیسم، گفتمان، سبک مصرف، مصرف رسانه‌ای، هویت، روان‌شناسی شناختی، ژئوکالچر و شبکه‌های اجتماعی از جمله مفاهیمی هستند که امروزه به اوجیت مطالعاتی حوزه‌های سیاست، اقتصاد و امنیت تبدیل شده‌اند.

نظریه ضرورت بحث و بررسی در زمینه ابعاد مختلف بیداری اسلامی، حوزه فرهنگ و حوزه اجتماع، لازم است مورد توجه و به آن توجه بگیرد. این ضرورت از چند نکته برمی‌خیزد. نخست این که بیداری اسلامی پدیده‌ای فرهنگی-اجتماعی است. دوم این که اگر ویژگی «اسلامی» بودن را به آن بدل باشیم، خود اسلام پدیده‌ای فکری-فرهنگی است. سوم، مهم‌شدن این بحث به لحاظ گزارش‌های مربوط به تحولات سه ساله اخیر در جهان عرب، موسوم به «بهار عربی» اسلامی به مسائل و ابعاد سیاسی-امنیتی است که بعد فرهنگی-اجتماعی این تحولات را کم‌تر مورد توجه قرار داده‌اند. دیگر این که به نظر می‌رسد یکی از ابزارهای حضور مؤثر انقلاب اسلامی در این منطقه، ابعاد فکری-فرهنگی ایران است که فهم درست آن تحولات بر انتخاب درست تر اهرم‌ها و تاکتیک‌ها کمک خواهد کرد.

این کتاب شامل چهارده مقاله علمی است: بخش اول به چیستی تحولات می‌پردازد که هدف آن ساختن درکی منظم و عمیق از ماهیت فکری آن است. بخش دوم، رسانه تحولات نام دارد که در آن جایگاه و رابطه انواع رسانه‌ها با بیداری اسلامی سنجیده می‌شود. در بخش سوم، تلاش می‌شود از مباحث صرفاً انتزاعی عبور کرده، بازتاب‌ها و راهکارهای سیاسی - امنیتی آن مطالعه و پیشنهاد گردند. در مقاله اول تمرکز بر این سؤال است که بر چه معیارهای قابل سنجشی می‌توان یک پدیده اجتماعی را اسلامی یا غیراسلامی خواند؟ درباره اصل ماهیت تحولات سئوال اخلاقی، در جهان عرب اختلافات نظری و رویکردی شدیدی میان روایت‌ها و تبیین‌های فکری مختلف وجود داشته است. همین امر به عنوان گذاری‌های متغیر بر مبنای این حوادث منجر شده است. از آن جمله است: بیداری اسلامی، بیداری عرب، بهار عربی و بیداری انسانی.

در این مقاله نشان داده می‌شود که با وجود صحت بسیاری از این عنوان‌گذاری‌ها، بهترین نام همان بیداری اسلامی است که از ریشه‌های اسلامی این جوامع نشئت می‌گیرد.

مقاله دوم رویکردی روان‌شناسانه برای فهم این پدیده ارائه می‌کند. در حالی که در جریان جنبش‌های نوین اجتماعی در کشورهای اسلام، رویش‌ها و نشانه‌های امیدوارکننده‌ای از رشد و بالندگی ملت‌های مسلمان مشاهده می‌شد، به ناگاه گروه‌های مسلح تکفیری توانستند با آتش و راهاب، خود را بر نه‌زلات جهان اسلام حاکم کنند. در تبیین چرایی شکل‌گیری و سلطه جریان تکفیری بر جهان اسلام دلائل متنوع فقهی، کلامی، سیاسی، جامعه‌شناختی و اقتصادی مطرح شده است. این در حالی است که به نظر نویسندگان نظریه مختار روان‌شناسانه باید باشد. در این مقاله تلاش می‌شود ریشه‌های رشد جریان تکفیری، از جمله جبهه «النصره» و «داعش» با کمک نظریه‌های روان‌شناسانه به عنوان علت تاقه توضیح داده شود.

در مقاله سوم آشنایی با جریان‌های فکری - فرهنگی اصلی مؤثر در جهان اسلام

و به طور خاص بیداری اسلامی مطمئن نظر است. گروه‌ها و جریان‌های مختلف فکری متعارض و متضاد در «عمل» تحولات بیداری اسلامی حضور دارند که شناخت این تحولات به شناخت کارگزاران و عوامل آن وابستگی تام و تمام دارد؛ از این رو سعی می‌شود با وجود تنوع شدیدی که میان آن‌ها در سراسر سرزمین‌های تحت تأثیر بیداری اسلامی وجود دارد، در قالب یک دسته‌بندی کلی از جریانات و کسب-سیاسی تصویری از مجموع آن‌ها و کیفیت اختلافات شان ارائه گردد.

ماده چهارم به این اختصاص دارد که براساس کدام زمینه‌های اجتماعی، بیداری اسلامی ممکن گردیده است؟ در این مقاله کوشیده می‌شود هم چگونگی جنبش مردم متعالی بررسی شود و هم گروه‌ها، طبقات، اندیشه‌ها و نیروهای مؤثر در این تحولات مطالعه گردند. در واقع، یک نوع مطالعه پایین به بالا از بیداری اسلامی ارائه خواهد شد.

لرزان پیامدهای منفی از یک جامعه منفی اجتماعی صادر نمی‌شود، بلکه بسیاری از تحولات مثبت اجتماعی نه تأثیرات و پیامدهای منفی بر فرد و اجتماع برجای می‌گذارند؛ کمالین که موضوعات منفی می‌توانند پیامدهای مثبتی داشته باشند؛ بیداری اسلامی از این وضعیت معزین نبوده است.

در مقاله پنجم تلاش می‌شود به پاره‌ای از این آسیب‌ها که در صورت‌بندی اولیه آن وجود داشته‌اند و سپس به دنبال آن به وجود آمدند، اشاره شود. این آسیب‌ها می‌توانند طلاق، مهاجرت، جمعیت، امید به زندگی و اختلالات اجتماعی باشند.

رسانه‌ها در دنیای امروز جایگاه خاصی در تأثیرگذاری و شکل‌دهی به جریان‌ها و تحولات اجتماعی دارند. همه افراد حتی در سطوح بالای اجرا و تصمیم‌گیری متأثر از تصاویر و نشانه‌هایی هستند که از سوی رسانه‌های جمعی بازتولید و منتشر می‌شوند. به منظور در اختیار داشتن اطلاعات پایه و ضروری درباره‌ی چیرستی و عملکرد رسانه‌های مختلف جهان عرب در قبال بیداری اسلامی و انقلاب اسلامی، مقاله ششم نگارش شده است.

آیا برای شکل گرفتن تحولات اخیر جهان اسلام رسانه‌های سنتی ناکارا بوده‌اند یا این که در عصر کنونی رسانه‌های سنتی هنوز ظرفیت برپایی انقلاب را دارا هستند یا خیر؟ بخشی از اندیشمندان حوزه علوم اجتماعی بر نقش شبکه ارتباطات سنتی از قبیل مساجد، بازار و علما در تحولات اجتماعی - سیاسی اخیر در کشورهای عربی تأکید دارند و نقش دیگر رسانه‌ها از قبیل شبکه‌های اجتماعی، بیس بوک و توئیتر را در این زمینه کم‌رنگ ترمی بینند. مطالعه و بررسی نقش سنت و ارتباطات سنتی در تحولات اجتماعی و مقایسه آن با انقلاب اسلامی می‌تواند از دید اهمیت بالایی برخوردار باشد که محوریت مقاله هفتم را تشکیل می‌دهد.

در جهان عرب و آفریقا در ذهنیت افکار عمومی جهان خصوصاً اروپای غربی و آمریکا کای شمالی این است که هنوز نتوانسته چیزی پیشرفته از گره‌های جامعه اطلاعاتی و فضای دهکده جهانی بشود. کویر، سرزمینی حاصل‌شتر، مردان هوسران و زنان بکنج عزات کشیده شده، همچنان منظومه کلیشه‌های رسانه‌ای کشورهای آسیای شرقی و شمال آفریقا از زمان جنگ جهانی اول تاکنون بوده‌اند. خیلی بعید است از این سرزمین‌ها سوژه‌ها بر ضد دولت‌های رانتیرو استبدادی برخیزند. با وجود این، بخش عمده‌ی پژوهشگران و صاحب‌نظران سیاسی بر نقش گسترده شبکه‌های اجتماعی مانند فیس بوک و توئیتر و دیگر رسانه‌ها مانند الجزیره، العربیه و العالم در جنبش‌های اخیر تأکید دارند و این، تمام تاروپود ذهنی پژوهشگر و مخاطب عام غربی را برهم می‌ریزد. مقاله هشتم به بررسی نحوه حضور و نقش شبکه‌های اجتماعی در تحولات اخیر سیاسی اجتماعی جهان اسلام می‌پردازد.

سؤال محوری مقاله نهم این است، آیا از آنجایی که بیداری اسلامی تا حد زیادی مدیون رسانه‌های مدرن بوده، یک پیوند ذاتی میان این دو برقرار است یا آن که پیوند دوستی گسستنی و دشمنی‌ها برمی‌خیزد؟ با وجود آن که به نظر نویسندگان رسانه‌های جدید نقش مهمی در شکل‌گیری بیداری اسلامی به مثابه یک جنبش نوین اجتماعی داشته‌اند، ولی این خطر را گوشزد می‌کند که همان این قابلیت را

دارد که بیداری اسلامی را عقیم سازد؛ بنابراین آن‌ها توصیه به رهایی خوش‌بینی به رسانه‌های جدید می‌کنند. به نظر آن‌ها رسانه جدید می‌تواند بلافاصله به خلاف خوان (آنتی گون) بیداری اسلامی بدل گردد.

بسیاری از حرف‌ها در کاریکاتورها زده می‌شود و فهم آن‌ها به فهم طبقه متوسط جدید در جهان عرب یاری خواهد رساند. بررسی کاریکاتورهای رسانه‌های عربی مانند الحزبه نت، الحیات، القدس العربی، العرب و الشرق الاوسط با هدف دستیابی به رویکردهای حاکم بر رسانه‌های عربی در زمینه تحولات سیاسی اجتماعی جهان اسلام موضوع اصلی مقاله دهم است، در حالی که متأسفانه در این موضوع و تقریباً در هیچ موضوع دیگری پژوهش مشابهی انجام نگرفته است. به دیوارپوش‌ها، «ساحا» گرافیتی می‌گویند که رونق آن‌ها به زمانه آشوب‌های شهری بازمی‌گردد. گرافیتی‌ها حرف‌های ناگفته بسیاری در خود از مجموعه مفاهیم گذرای تشکیک‌دهنده، فضاء شهری و وضعیت سیاسی-اجتماعی وقت دارند. انداختن پرتو نورهای مخدّان این دیوارنوشته‌ها، مفاهیم متکثر آن را بازشناسایی خواهد کرد. تمامی شهرهای عربی این پدیده روبه‌رو هستند، ولی گفته می‌شود که بهترین این آثار متعلق به «حای لاتین» است. تحولات بیداری اسلامی به رواج این هنر اجتماعی-سیاسی در جهان اسلام و به طور مشخص در مصر منجر شد. در مقاله یازدهم کوشیده می‌شود با اتخاذ «ادن نظریه» «بودریار» در این باب، بازتاب آشوب‌های شهری قاهره بر روی دیواره، «آرکی باورسای» نظریه وی برای تحلیل تحولات اجتماعی جهان اسلام آشکار گردد.

ادبیات یکی از آشکارترین جلوه‌های افکار کهن و روزانه مردمان یک سرزمین است. این کارکرد در جهان عرب، جلوه بیشتری دارد؛ زیرا به لحاظ فرهنگی و تاریخی، اعراب مردمی اهل شعر و ادب و هنر به شمار می‌آیند. مطالعه یک سرزمین زمانی از خاطره جمعی مردمان یک سرزمین حال و هوا و افکار آن دوران ایشان را باز می‌نمایاند. از این رو مطالعه بازتاب تحولات بیداری اسلامی در ادبیات مردمان سرزمین‌های متحول شده (مصر، تونس، سوریه، بحرین و...) در مقوله شعر مسئله اصلی مقاله دوازدهم بوده است.

اگر فرهنگ در امنیت زایی و امنیت زدایی نقش به سزایی داشته باشد، آن گاه این سؤال پیش می آید که تحولات بیداری اسلامی که از جنس فکری - فرهنگی است، چه تأثیری می تواند بر امنیت کشورهای عامل، کشورهای پیرامونی، منطقه جهان اسلام، امت واحده، نظام بین الملل و در نهایت، جمهوری اسلامی ایران داشته باشد؟

در مقاله سیزدهم به شکاف های جغرافیایی جدید در جهان اسلام و به طور خاص آسیای غربی و آینده امت اسلامی پرداخته می شود و انعکاس آن بر امنیت ایران تشریح می گردد.

نیم ایران ایران و جهان اسلام، بیش از آن که فرهنگی - امنیتی باید باشد، سیاسی - امنیتی است. این یعنی تحولات فرهنگی - اجتماعی به شکل عمیق، تاریخی و مانایی، پدیده های امنیتی اثرگذار هستند. پدیده های سیاسی به میزان زیادی، بنا بر تعبیر، باب های روی دریای فرهنگ - جامعه هستند. در غیر این صورت، درک از منافع ملی، امنیت ملی، نظام بین الملل و سیاست خارجی سطحی، شتاب زده، بعضاً متناقض و کم دوام خواهد شد. دولت به مثابه کارگزار نمی تواند در روابط خارجی خود با دسته رکار فعال حضور یابد، مگر آن که درک راهبردی فرهنگی از خود (هویدا، ودائران (غیریت) داشته باشد. در مقاله چهاردهم و نهایی، با توجه به نواقص اداری و رفتاری جمهوری اسلامی در جهان اسلام، بیش از بیست مورد پیشنهاد عملی در سطوح راهبردی، و برنامه ای برای حضور فرهنگی ایران در آینده جهان اسلام مطرح خواهد شد. در ابتدا درکی فرهنگی از جهان اسلام و بیداری اسلامی ارائه می گردد و سپس بر اساس آن، راهبردها و برنامه های پیشنهادی ارائه خواهد گردید.